

S A Y I 1 2 • 2 0 0 4

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

Niṣvâru'l-muhâdara ve ahbâru'l-müzâkere

Kadı Ebû Ali Muhassin b. Ali et-Tenûhî (ö. 384/994)

nşr. Abbûd eş-Şâlicî, I-VIII, Bağdat 1391-1393/1971-1973.

İslâm kültür tarihinde genellikle -bütün dünyada olduğu gibi- devlet merkezine, saray ve hükümdarlara, savaşımlara ve iktidar mücadelelerine ağırlık veren siyasi tarih yazımının ön plana çıktığı kabul edilir. Bununla birlikte bir birey olarak insanı, toplumun çeşitli kesimlerini, gündelik yaşamı, sosyo-kültürel ve ekonomik hayatı merkeze alan "sosyal tarih" anlayışına uygun eser sayısının bilinenden çok daha fazla olduğunu da vurgulamak gerekir. Kadı Ebû Ali et-Tenûhî'nin *Niṣvâru'l-muhâdara'sı* bu bağlamda dikkat çeken klasik eserler arasındadır. Tenûhî'nin bu hacimli eseri İslâm kültür tarihinde muhadara adı verilen ve ilim meclislerinde, devlet ricalinin huzurunda, çeşitli sohbet ve tartışmalarda sözlü olarak aktarılan edebî, dinî, kültürel bilgileri bir araya getirmeyi amaçlayan edebî eser türünün en eski örneklerinden biridir. Aynı müellifin bu eserde yer alan, çeşitli sıkıntı ve problemlerden sonra rahatlık ve mutluluğa erenlere dair anekdotları bir araya getirdiği *el-Ferec ba'de's-şidde* (nşr. Abbûd eş-Şâlicî, I-V, Beyrut 1978/1398) adlı eseri ile cömertliğin fazileti ve cömertlere dair *el-Müstecâd min fa'alâti'l-ecvâd*'ı (nşr. Muhammed Kürd Ali, Dimaşk 1970) da bu türdendir.

Abbasi hilafetinin güçlü merkezî yapısını çoktan yitirdiği ve Büveyhilerin Bağdat siyasi hayatına egemen olduğu bir dönemde yaşayan Ebû Ali et-Tenûhî, 327 (938-939) yılında Kadı Ebû'l-Kâsım Ali b. Muhammed'in (ö. 342/953) oğlu olarak Basra'da doğmuştur. Dönemin ileri gelen âlimlerinden ders alarak iyi bir eğitim gören Ebû Ali et-Tenûhî, Büveyhî hükümdarı Mu'izzüddevle'nin veziri ve baba dostu Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed el-Mühellebî'nin isteği üzerine 349 (960) yılında Bağdat kadılığına tayin edildi. Böylece Bağdat'a yerleşen Ebû Ali et-Tenûhî, Vezir Mühellebî'nin sohbet meclislerinin de daimi üyesi oldu. Bu arada 369 (979) yılında Büveyhî Emiri Adudüddevle'nin kızı ile Halife et-Tâi'-Lillah'ın nikâh merasimini gerçekleştirmesi, onun halife ve Büveyhîler ile yakın ilişkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Bir süre Vâsıt kadılığı da yapan Ebû Ali et-Tenûhî, 384 (994) yılında Bağdat'ta ölmüştür. Ebû Ali et-Tenûhî'nin babası ve kendisi gibi oğlu Ebû'l-Kasım Ali b. Muhassin de kadılık yapmış olup her üçü de edebiyat ve şiirde temayüz etmişlerdi.

Ebû Ali et-Tenûhî *Niṣvâru'l-muhâdara'sını* Bağdat'ta 360-380 (970-990) yılları arasında on bir cilt halinde yazmıştır. Müellif bu eserinde sadece üst tabakanın, yöneticilerin ve meşhurların hayat hikâyeleriyle ilgilenmemiş,

toplumun her kesiminden insanın ilginç ve kayda değer yaşam öykülerinden kesitler sunmuştur. Eserin bu bakımdan ne kadar zengin bir çeşitlilik ve muhtevaya sahip olduğunu görmek için müellifin mukaddimesine bakmak yeterlidir (*Nişvâr*, I, 1-7). O, bahsettiği insanların kimi zaman üstünlük ve meziyetlerini, kimi zaman ayıp ve kusurlarını, bunun yanında her türlü ilginç ve sıra dışı olayı ve bilgiyi aktarır. Hükümdarlar ve halifeler, vezirler ve kâtipler, valiler ve emirler, fazilet sahipleri ve akıllular, cömertler ve cimriler, kendini beğenenler ve alçakgönüllüler, hurafeci ve kıssacılar, hoşsohbet olanlar ve nedimler, zeki ve anlayış sahibi olanlar, sefih ve kendini bilmezler, oyun ve eğlence düşkünleri, felsefe ve kelam âlimleri, fakih ve muhaddisler, edipler, fesahat ve belağat sahipleri, şairler ve hatipler, râviler ve ensab âlimleri, dilciler, şahitler ve kadılar, kahramanlar, kumandanlar ve askerler, avcılar, ca' suslar ve istihbaratçılar, dalkavuk ve gammazlar, kitapçılar ve öğretmenler, muhasipler, âmiller ve divan görevlileri, arazi sahipleri ve çiftçiler, vergi memurları ve mükellefleri, işçiler, kıssacılar ve vâizler, riyâkâr ve yalancılar, dürüst ve samimi olanlar, keşişler ve münzeviler, seyyahlar, âbidler ve salihler, takva sahipleri, zâhitler ve sufler, imam ve müezzinler, güzel sesli hafızlar, zenginler ve fakirler, pratik zekâ sahipleri ve önderler, serseri ve eşkıyalar, kabile ve asabiyyet davası güdenler, hırsızlar ve yol kesenler, rahat davrananlar ve kayıtsızlar, tavla ve satranç oynayanlar, nazik ve ince ruhlular, şakacı ve nüktedanlar, mirasyediler ve malını saçıp savuranlar, asalaklar, boğazına düşkünler, erkek ve kadın şarkıcılar, içki ve cariyelere düşkün olanlar, ne dediğini ve ne yaptığını bilmeyenler, ruh hastaları, sihirbazlar, hilekârlar ve cambazlar, dinsizler ve peygamberlik iddiasında bulunan yalancılar, tabipler ve müneccimler, hacamatçılar, eczacılar, falcılar ve medyumlar, rüya tabircileri, dilenciler, şanslı ve şanssızlar, denizciler, çöl ve deniz yolcuları, esnaf ve sanatkârlar, zenginler ve fakirler, tacirler, seçkin ve akıllı, hür ve cariye kadınlar vs. eserde yer verilen toplum kesimleridir. Müellif Doğu'da ya da Batı'da, iyi veya kötü, yararlı veya zararlı, şehirlî veya köylü, yerleşik veya göçebe her türlü insandan bahsettiğini de belirtir. Eserde bunların yanında değerli maden ve taşlar, çeşitli hayvanlar, ilginç ilaçlar, sihir, tılsım ve büyülerden de söz edilir.

Tenûhî, insanların mensup oldukları çeşitli mesleklere de eserinde yer vermiştir ki bu, İslâm toplumunun sosyal ve ekonomik tarihiyle ilgilenenler için oldukça önemlidir. Böylece o, özellikle günümüzde daha fazla ilgi duyulan sosyal ve ekonomik tarihin önemini daha o dönemde hissederek tarihin, sadece siyaset tarihinden ibaret olmadığına dikkat çekmiş ve aynı zamanda Müslüman tarihçilerin, siyaset alanı dışındaki konularda da kitaplar yazdık-

larının ciddi bir örneğini vermiştir. Tenûhî eserinde fert ve toplum açısından tarih bilincinin önemine işaret ederek bugünü daha iyi anlamak için geçmişin bilinmesi gerektiğini, geçmişle yapılacak mukayeselerle dünya hayatının akışı ve toplumsal değişimler hakkında sağlıklı fikir edinme imkânının doğacağını, böylece yeni nesillerin tarihte “kalıcı” ve “geçici” unsurları fark etmeleri için zemin hazırlanmış olacağını belirtir.

Nişvârü'l-muhâdara'nın bazı ciltleri D. S. Margoliouth tarafından neşredilip İngilizce'ye çevrilmiş (bk. *Nişvâr*, I, Şâlicî'nin mukaddimesi, s. 6), Abbûd eş-Şâlicî de İstanbul, Kahire, Paris ve Londra nüshalarını karşılaştırmak suretiyle günümüze ulaşan kısımlarını sekiz cilt olarak yayımlamıştır. Şâlicî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-Müntazam*, *el-Ezkiyâ*, *Ahbâru'l-hamkâ ve'l-mugaffelin*, *Zemmü'l-hevâ*, *Telbisü İblis*'i; Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* ve *et-Tatfîl*'i; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin *Târîhu'l-Vüzerâ*'sı; Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-üdebâ* ve *Mu'cemü'l-büldân*'i; İbn Hallikân'ın *Ve-feyâtü'l-a'yân*'ı vs. kitaplara müracaat ederek bu müelliflerin Tenûhî'den aktardıkları rivayetleri toplayıp eserin eksik kısımlarını tamamlamaya çalışmıştır.

Bütün bunların yanında bu eserlerdeki bazı kısımların müellifin oğlu Ebû'l-Kâsım Ali'ye ait olması muhtemeldir. Bununla birlikte Abbûd eş-Şâlicî hangisine ait olduğu tam olarak belirlenemeyen kısımları da kitaba almıştır (Tenûhî, *Nişvâr*, IV, 5).

Ebû Ali et-Tenûhî, çoğu kendi dönemine veya yakın zamana ait anlatımlardan seçmeler yaparak inşa ettiği bu eserinde birçok defa olayların yer ve zamanını, ilgili şahısların isimleriyle ve haber kaynağıyla birlikte zikreder. Kendisi, kadılık görevi dolayısıyla çeşitli sosyal olaylar, adli vakalar ve problemlerden haberdar olma imkânı bulmuş, bu sebeple eserinde başkalarının gözlemleyip aktardığı olayların yanı sıra kendi müşahedelerine de yer vermiştir. Sonuç olarak Kadî et-Tenûhî'nin bu değerli kitabı, özellikle İslâm tarihinin IV. (X.) yüzyılı ve öncesine sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan ilgi duyanlar için önemli bir kaynaktır.

Ramazan Altınay

Mesnevî Şerhi: Rûhü'l-Mesnevî

İsmail Hakkı Bursevî

haz. İsmail Güleç

İstanbul: İnsan Yayınları, 2004. 1174 sayfa.

Geçmişle günümüz arasında köprü vazifesi gören klasik eserler vardır. Mevlana'nın *Mesnevî*'si de bu tür eserlerin başında gelmektedir. *Mesnevî*